

K základním teoretickým otázkám československého pozemkového práva*

К основным теоретическим вопросам чехословацкого
земельного права

Zu den theoretischen Grundfragen des
tschechoslowakischen Bodenrechts

V. FABRY

Půda a společenské vztahy k ní se upínající, které nazýváme pozemkovými vztahy, mají nesmírný význam pro utváření třídních vztahů v naší společnosti, pro rozvoj našeho zemědělství a ostatního národního hospodářství, pro tvorbu životního prostředí, jakož i pro celkový vývoj naší socialistické a příští komunistické společnosti.

Úkoly, které bylo třeba řešit v průběhu naší lidově demokratické revoluce v oblasti třídních vztahů, byly těsně svázány s revolučními zásahy do existujících pozemkových poměrů. Pozemková reforma po r. 1945 zlikvidovala statkářsko-kapitalistické pozemkové vlastnictví. Znárodnovacími předpisy byli kapitalisté zbaveni všech výrobních prostředků včetně pozemkového majetku. V průběhu dobrovolného združstevňování vesnice byla i kulacká pozemková držba překonána a též v zemědělství zvítězily socialistické výrobní vztahy dobrovolným združstevňováním půdy a jiných výrobních prostředků malých a středních rolníků při jejich přechodu do jednotných zemědělských družstev. Omezování a zatlačování kapitalistických živlů též v městech bylo spojeno s úpravou pozemkových vztahů k jejich stavebním pozemkům.

Současná vývojová etapa naší socialistické společnosti klade před společenskou praxi, legislativu a přirozeně též před ekonomickou a právní vědu sice jiné, nikoli však méně závažné úkoly týkající se uspořádání společenských vztahů k půdě, aby bylo dosaženo optimálního, harmonického a efektivního využívání území státu.

Zvýšení zemědělské výroby, což je považováno za všenárodní úkol,

* Uvedená stať je dílčí částí připravované monografie.

protože na jeho vyřešení závisí další cesta celé naší společnosti, vyžaduje, aby bylo správně využíváno veškerého zemědělského půdního fondu.

XII. sjezd KSČ zvláště upozornil na skutečnost, že uskutečnění našeho hospodářského plánu bude závislé na maximálním využívání přírodního bohatství naší vlasti, což předpokládá vědecky zdůvodněnou územní dělbu práce a rozmístění výroby v souladu s přírodními a ekonomickými podmínkami jednotlivých oblastí. Rozpory mezi potřebami investiční výstavby a zájmy zemědělské výroby nemohou být řešeny bezplánovitým rozšiřováním obcí na úkor orné půdy. Rozvoj zemědělské výroby vyžaduje, aby zemědělský půdní fond byl důsledně ochraňován.¹⁾

Plánovité budování a rozvíjení socialistické společnosti nezbytně vyžaduje, aby *veškerého půdního fondu na území státu bylo účelně, hospodárně a optimálně využíváno k uspokojování všestranných potřeb národního hospodářství a rozmanitých životních a kulturních požadavků společnosti a pracujících v harmonické jednotě celospolečenských a dílčích zájmů.*

Tomuto základnímu cíli se v naší společnosti přizpůsobují *pozemkové vztahy*, jakožto společenské vztahy lidí k půdě, resp. vznikají a upevňují se takové pozemkověprávní instituty, jejichž prostřednictvím se dosažení tohoto cíle uskutečňuje.

Řešení nebo aspoň zmírnění rozporu mezi omezeným územím a mezi různorodými potřebami společnosti a pracujících vyžaduje, aby využívání našeho území bylo organizováno jako využívání určitého *komplexního celku*, a to na podkladě poznanych ekonomických a přírodních zákonů a vědeckých poznatků. V současné etapě vývoje je nezbytné, aby nejdůležitější společenské vztahy k půdě byly upravovány *právními normami*, jejichž realizace zajišťuje proporcionální a vědecky zdůvodněný rozvoj naší společnosti při důsledném upevňování morálně politické jednoty všech pracujících.

Právě z těchto důvodů je třeba společenské vztahy k půdě pojímat *komplexně a jednotně*, přes (nebo lépe řečeno právě pro) mnohostranné a různorodé a často si také odporující ekonomické a jiné společenské zájmy, které se k ní upínají.

Význam pozemkových vztahů pro rozvoj lidské společnosti vůbec a pro zemědělství zvláště plně ocenili, objasňovali a zdůvodnili ve svých dílech klasikové marxismu-leninismu. Příznačný je Marxův výrok: „Vlastnictví půdy, tento původní zdroj veškerého bohatství, se stalo problémem, na jehož řešení závisí budoucnost dělnické třídy.“²⁾

¹⁾ „Význam půdy v našich podmínkách vyžaduje řešit otázky jejího intenzivního využívání jako prvořadý úkol.“ (Usnesení předsednictva ÚV KSČ ze září 1963.)

²⁾ K. Marx, O nacionalizaci půdy (Kleine oekonomische Schriften, Dietzverlag, Berlin 1955, str. 315).

Politické a právní názory revoluční strany dělnické třídy na úpravu vlastnických vztahů k půdě, opírající se o hluboký rozbor dosavadního společenského vývoje a existujících společenských vztahů, a podle nich v konkrétních historických podmínkách prováděná politická praxe významně ovlivňují utváření revolučního svazku dělnické třídy s pracujícími rolníky v období bojů za demokratické a sociální přeměny, za vydobytí politické moci a posléze při zabezpečení výživy lidu a při socialistickém přetváření života společnosti.

Stačí v této souvislosti poukázat na problematiku agrární reformy, nacionalizace půdy nebo rozdělení půdy do soukromého vlastnictví rolníků, na vytváření socialistických výrobních vztahů na půdě nacionalizované nebo soukromé atp., kterou se tak důkladně zabývali Marx, Engels a Lenin. Výsledky jejich výzkumu jsou i dnes plně aktuální.³⁾

Ekonomický a politický význam pozemkových vztahů, zejména pozemkového vlastnictví a užívání půdy, je dokumentován ostrými třídními zápasy rolníka o půdu ve vykořisťovatelských formacích a *nutností vědeckého uspořádání teritoria* ve společnosti socialistické. Teprve socialistická společnost plně umožňuje, aby po odstranění antagonistických třídních vztahů bylo veškerého území využíváno s maximálním efektem pro všestranný rozvoj společnosti.

Marx a Engels nikdy nechápali vlastnictví odtržené od ekonomických vztahů jako nějaký abstraktní pojem stojící vedle výroby. Naopak, z veškeré jejich práce vyplývá, že za podstatu vlastnictví považovali měnící se a určitým stupněm rozvoje výrobních sil vynucené ekonomické vztahy.

Totéž platí o *pozemkovém vlastnictví*, které nelze chápat izolovaně, nýbrž vždy jako výraz určitého výrobního způsobu. Vývoj výroby si vynucuje nové rozdělování půdy, nové vlastnické formy. Aktuálně to zní ve světle rychle probíhající koncentrace půdy v kapitalistických zemích v současné době, a to přes dřívější snahy buržoazie upevnit malovýrobní formy hospodaření v zemědělství.

Výrobní způsob určuje tedy též rozdělování půdy mezi velké vlastníky, malovýrobce, družstevní nebo státní podniky a vynucuje si též své adekvátní právní formy.

*

Příčinu mimořádného významu společenských vztahů k půdě je třeba hledat v jejich samotném předmětu, tj. *v půdě a jejích zvláštěnostech*, které ji odlišují od všech jiných předmětů.⁴⁾

³⁾ Na adresu národů Asie, Afriky a Latinské Ameriky se uvádí v „Prohlášení porady představitelů komunistických a dělnických stran“: „Bez hlubokých agrárních přeměn nelze vyřešit problém výživy lidu, vymýtit všechny pozůstatky středověku, které brzdí rozvoj výrobních sil v zemědělství a průmyslu.“ (Rudé Právo z 6. prosince 1961.)

⁴⁾ Předmětem zkoumání *právní vědy* není půda jako věc a její hmotný substrát,

Sám název „půda“ je mnohoznačný. Mluvíme o půdě v nejobecnějším smyslu jako o *zemském povrchu*. Stejným výrazem označujeme však někdy i *substrát* uložený v nejvyšších vrstvách zemské kůry (např. ve smyslu zvyšování úrodnosti půdy). Právní předpisy se zmiňují o *zemědělské, lesní a jiné půdě*, kterými termíny se označuje část zemského povrchu, ovšem bez zřetele na její plochu a výměru, podle určitých jejích charakteristických znaků.

Mluvíme též o *ploše, území, teritoriu nebo areálu*, jakožto o prostoru přesně nespecifikovaném nebo o určitém prostoru sféry činnosti určitého subjektu. Používáme též výrazu *půdní nebo pozemkový fond*; dnes již tímto výrazem vyjadřujeme určitou plochu seskupenou podle určitých hledisek a podléhající stejnému právnímu režimu, i když netvoří souvislé území.

V naší terminologii se objevuje i výraz *pozemek*, jako určitá konkrétní, individualizovaná a v terénu viditelně označená část zemského povrchu.

Od pozemku je třeba odlišit *parcelu*, jako v pozemkových mapách vyjádřené geografické zobrazení určité části zemského povrchu číselně označené. Parcela může být přesným obrazem pozemku, ale nemusí tomu tak být. Jeden pozemek může se skládat i z více parcel a rozděluje-li se pozemek, nemusí tomu ve skutečnosti hned odpovídat dělení parcely na mapě. Pozemky lze spojit fyzicky ve větší celky, i když nedojde ke sjednocení vlastnických vztahů k jednotlivým parcelám, které vyjadřují v tomto případě jen vlastnický vztah. Často se však používá výrazu *parcela* i k označení pozemku. Např. klasikové marxismu-leninismu mluví o *parcelových rolnících*, chtějíce vyjádřit vlastnický vztah majitele k malému kousku půdy.

Podívejme se nyní podrobněji na zvláštnosti půdy, které ji odlišují od jiných věcí jakožto předmětů společenských vztahů:

a) Půda vznikla bez přičinění člověka jako *produkt přírody*.

b) Půda je základem veškerého bohatství,⁵⁾ a to nejen na začátku vývoje lidské společnosti, když člověk nachází vše, co potřebuje, jako produkt přírody hotové a kdy země je jeho původní zásobárnou a zbrojnicí jeho pracovních prostředků, nýbrž i později, kdy svou prací již vyrábí předměty své potřeby. Půda je však zároveň základem životního prostředí, což podstatně ovlivňuje způsob jejího využívání.

c) Půda je nepostradatelná ve výrobním procesu a pro život společnosti

nýbrž společenské vztahy nadstavby jí jakožto zvláštního předmětu se týkající, zejména vztahy právní, v těsné souvislosti se vztahy ekonomickými.

⁵⁾ „Půda je velká laboratoř, arzenál, který dává jak pracovní prostředek, tak pracovní materiál, jakož i sídlo, bázi pospolitosti (Gemeinwesen).“ K. Marx, *Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie*, Dietzverlag, Berlin 1953, str. 376.

vůbec. V různých oblastech života společnosti jsou však význam a funkce půdy rozličné.

V zemědělství a obdobně v lesnictví je půda *hlavním výrobním prostředkem* a působí jako výrobní síla a produkční prvek, v němž se vyrábí, je tedy zároveň pracovním předmětem, jelikož je ostatními výrobními nástroji zpracována. V hornictví tvoří půda *rezervoár užitných hodnot*, které mají být jako suroviny dobývány z jejího nitra, popřípadě z povrchu. Ve všech odvětvích lidské činnosti působí jako *stanoviště*.

Půda patří k přirozeným *podmínkám* výroby a jakékoli práce, která však do výrobního procesu *nevchází*.

d) Půda není produktem práce a proto ani nemá hodnotu.

Na rozdíl od ostatních věcí půda není výsledkem práce a výroby, nýbrž je jejich předpokladem a podmínkou. Půda má však užitnou hodnotu, určité užitné vlastnosti, ačkoli ji nevytvořila lidská ruka.

Proto ani není zbožím, jelikož, aby se věc mohla stát zbožím, musí být produktem práce vyrobeným na prodej.⁶⁾

Teoreticky se správně zdůrazňuje, že půda má sice užitnou hodnotu, nemá však hodnotu vytvořenou abstraktní prací člověka. To však zdaleka neznamená, že půda je bezcenná a že s ní lze hospodařit jakkoli. Naopak, užitná hodnota půdy má nesmírný význam pro rozvoj celé společnosti.

V SSSR půda je plně vyňata ze zbožího oběhu, je vyloučena z občansko-právních styků, nemůže být objektem občanskoprávních úkonů, tvoří tedy zvláštní objekt *státního* socialistického vlastnictví. Vývoj pozemkově-právních vztahů v lidově demokratických zemích se ubírá také cestou *postupného omezování zbožíních prvků* spojených se soukromou půdou.

Z toho také vyplývá, že se půda v bilancích socialistických podniků neoceňuje a neúčtuje se v peněžní formě, nýbrž jen v naturálním ukazateli rozlohy, popřípadě kvality, a že se půda neamortizuje.⁷⁾

V zemědělství nelze v našich podmínkách již rozlišovat přirozenou úrodnost půdy od její ekonomické úrodnosti, v níž se projevuje práce nejen minulých generací, ale též meliorační a jiná zúrodnovací opatření z nedávných let. Přeměna neplodné nebo vodou pokryté plochy na půdu zemědělskou vyžaduje značných investic, stejně jako rekultivace půdy vytěžené báňským podnikáním. V tomto případě půda, která sice jako *prostor* hodnotu nemá, *stává se nositelkou hodnot* do ní vtělených. Správnou tézí o tom, že půda nemá hodnotu, je třeba chápat tak, že přitom máme

⁶⁾ Politická ekonomie, SNPL 1959, str. 52.

⁷⁾ Podle zásad zdokonaleného řízení národního hospodářství z půdy, ač je základní výrobní prostředek, se neodvádějí odvody, jelikož nemá zůstatkovou cenu (srov. § 25 vl. vyhl. č. 90/1965 Sb. o plánovitém řízení národního hospodářství). Směrnice k jednotné účtové osnově (Věstník ÚKLKS č. 8/1965) uvádějí, že pozemky ve správě státních socialistických organizací (zajisté též jiné jimi užívané pozemky) se na účte základních prostředků *neúčtují*.

na myslí půdu jakožto určitou plochu, popřípadě půdu panenskou. Investice spojené s půdou, resp. vynaložené na její zúrodnění však hodnotu mají. Oba faktory se projevují v užitné hodnotě určité půdy sice neoddělitelně spolu, ale je třeba je od sebe teoreticky odlišovat v zájmu správných ekonomických i právních závěrů. V pozemkových vztazích *nelze tedy vyloučit hodnotové vztahy ve vztahu k investicím dočasného nebo trvalého charakteru vloženým do půdy.*

S půdou jsou spojeny i některé jiné *hodnotové vztahy, nikoli zbožního charakteru*, jimž však dosud není věnována náležitá pozornost a potřebná ekonomická analýza. Máme na myslí otázku *náhrady škody a vyrovnání hospodářských důsledků zmenšení půdního fondu zemědělské organizace.* Tyto ztráty, nejsou-li vyrovnávány, ovlivní nepříznivě hospodářské výsledky organizace.

S půdou jako s určitou částí zemského povrchu lze však spojit rovněž určité *peněžní vztahy*, které však nejsou výrazem zbožní ekvivalence, mohou však mít velmi důležitý ekonomický efekt pro cíle, které jimi sleduje celospolečenský orgán. Mám na myslí např. i náhrady za vynětí kvalitní zemědělské půdy ze zemědělského půdního fondu, které platí uživatel státu, nebo pozemkovou daň nebo jinou formu odčerpávání diferenciální renty spojenou s užíváním půdy, nebo určité peněžní plnění za půdu přidělenou do osobního užívání občanů, nebo náhradu individuálním vlastníkům za jejich vyvlastněnou půdu.

Právní normy musí tedy přitom náležitě rozlišovat pozemkové vztahy, *kde nelze mluvit o hodnotových vztazích*, především rozdělování a znovu-rozdělování jednotlivých částí teritoria, od případu, kdy je třeba počítat s hodnotovými vztahy, např. při náhradě investic vložených do půdy. I tato, dosud nedostatečně zdůrazněná zvláštnost půdy jen dokazuje, že půda je předmětem *sui generis* vyvolávajícím též *zvláštní hodnotové vztahy.*

e) Půda sama netvoří hodnotu, tj. určité společensky určené množství práce. Půda je v zemědělství a lesnictví činna jen jako produkční a ne jako hodnotutvorný činitel při výrobě užitných hodnot. Produktivita zemědělské práce je však závislá na úrodnosti, popř. poloze půdy a podle toho se může stejné množství práce projevit ve větším nebo menším množství výrobků, resp. ve stejném množství výrobků může být zhmotněno menší nebo větší množství práce.

f) Zemědělská půda má přitom tu zvláštnost, že při správném běžném užívání svou kvalitu, tj. svou úrodnost, neustále zlepšuje, na rozdíl od jiných pracovních předmětů, které se ve výrobě spotřebovávají, a od pracovních nástrojů, které se používáním zhoršují a opotřebovávají. Půdu nelze spotřebovat, nesmyslným užíváním lze však její úrodnost vyčerpat a popřípadě její povrch zničit.

g) Rozloha půdy je omezená a nerozmnožitelná, což má dalekosáhlé ekonomické důsledky. Proto je monopolizovatelná a je též monopolizována. Soukromé pozemkové vlastnictví zajišťuje, aby určité osoby měly výlučný monopol nakládat s pozemky jako s výhradní sférou své soukromé vůle a aby ostatní osoby byly z toho vyloučeny a umožňuje vykořisťování člověka člověkem i formou renty.

Monopolizace půdy velkými soukromými pozemkovými vlastníky plodí *absolutní pozemkovou rentu*, která je v socialismu odstraněna.

Monopolizace půdy jakožto předmětu hospodaření (nevyžaduje se, aby hospodář nebo podnik byli vlastníkem půdy) dává vzniknout diferenciální rentě, neboť zemědělská výroba musí probíhat i na horších pozemcích a hodnota zemědělských výrobků je určována podle společensky nutných nákladů zemědělských produktů vyráběných na nejhorších pozemcích. Existence diferenciální pozemkové renty jakožto dodatečného důchodu, jehož zdrojem však není a nemůže být nadhodnota, se uznává i za socialismu.

Mimořádný nadvýrobek, vytvořený v důsledku lepší jakosti, výhodnější polohy a produktivnějšího využití půdy, který se mění v mimořádný důchod (dodatečný důchod), je přisvojován jednotným zemědělským družstvem i státním statkem. Tento dodatečný důchod (*diferenciální renta*) je rozdíl mezi individuálními a společenskými výrobními náklady.

Monopolní renta je určena potřebou a platební schopností kupujícího a nikoli výrobní cenou půdy (jelikož takovou nemá) nebo hodnotou zboží vyráběného na ní.

h) Půda je nenahraditelná jiným předmětem, je však použitelná pro různé národohospodářské cíle, zůstává však vždy základem životního prostředí člověka. Půdy je třeba použít v těch přírodních a hospodářských podmínkách, v kterých se jako nepřenositelná a nevyměnitelná nemovitost nachází.

Ekonomická exploatace určitých částí zemského povrchu a přírodního bohatství k určitému účelu musí se za podmínek vědeckého řízení společnosti podrobit širším souvislostem životního prostředí, vznikajícím a měnícím se územním vztahům a ekonomice území jako podle určitých, a to nejen ekonomických zákonitostí harmonicky utvářeného a rozvíjejícího se organismu.

ch) S půdou je spojena existence masy pracujících rolníků a jejich revoluční snahy odstranit vykořisťovatelské vztahy spojené s velkým pozemkovým vlastnictvím a upevnit svůj vztah k půdě jako základu své existence. Proto jsou názory dělnické třídy na úpravu pozemkových vztahů důležitým ideologickým a později, po jejich realizaci, ekonomickým základem svazku dělnické třídy s rolníky, a to nejen v období boje o moc, nýbrž též později, v období budování socialistické a komunistické společnosti.

Charakteristické vlastnosti půdy, které odlišují půdu od jiných předmětů, způsobují existenci *zvláštních společenských vztahů* k ní se upínajících, jejichž pomocí se zabezpečuje využívání půdy v ekonomické oblasti a k uspokojování osobních potřeb občanů, jakož i k její ochraně jako základu životního prostředí.

Nejdůležitější pozemkové vztahy, jako v realitě existující vztahy ekonomické, se odrážejí obdobně jako jiné společenské vztahy v *právní nadsstavbě*. V tomto smyslu lze mluvit o *pozemkověprávních* vztazích, jakožto o souhrnu práv a povinností určitých subjektů určitým způsobem se chovat ve svých vzájemných pozemkových vztazích.

Soustava pozemkových a pozemkově právních vztahů je pohyblivá. Pozemkové vztahy se vyvíjejí a mění v závislosti na rozvoji výrobních sil a výrobních vztahů. Pozemkové vztahy jsou v různých společenských formacích různé, mají odlišný třídně ekonomický obsah, který vyjadřuje ekonomické a politické potřeby a zájmy vládnoucí třídy a ekonomické procesy, které na půdě probíhají.

Bouřlivý vývoj naší společnosti v posledních letech dostatečně znázorňuje, že docházelo a dochází k důležitým změnám ekonomických a jiných společenských vztahů k půdě, a to též vztahů právních, že staré pozemkové zřízení zaniká a vytváří se nové.

Společenské vztahy k půdě jsou zvláštní ve všech společensko-ekonomických formacích, neboť půda sama je zvláštní předmět a tato její zvláštnost je trvalým jevem. Projevy její zvláštnosti v ekonomické a právní oblasti jsou však různé v různých etapách vývoje společnosti. Společensko-ekonomické vztahy k půdě jsou v každé formaci podle konkrétních historických podmínek *zvláštní jinak*. Pozemkové vztahy mají totiž různý třídně ekonomický obsah a mají v různých formacích různé projevy. *Specifičnost půdy vyvolává v každé formaci vždy jinou soustavu specifických společenských vztahů k půdě determinovaných existujícím výrobním způsobem podle konkrétních podmínek dané země.*

Ríkáme-li, že pozemkové vztahy jsou zvláštní, to nijak neznamena, že se kvalitativně odlišují od charakterů souhrnu ekonomických vztahů existujících v určitém společenském útvaru v určité době, že např. v naší společnosti existuje pozemkové vlastnictví jako zvláštní druh a forma vlastnictví mimo rámec existujících vlastnických vztahů. Zvláštní jsou v tom smyslu, že se v nich to, co je obecné, projevuje v zvláštních formách podmíněných právě zvláštním charakterem půdy jako předmětu těchto vztahů.

Pozemkově právní instituce v *třídně antagonistické* společnosti zajišťují přivlastňování části zemského povrchu jednotlivcem, realizaci soukromého pozemkového vlastnictví v jeho různých formách a upevňují jeho ekonomickou funkci jakožto nástroje vykořisťování člověka člověkem.

Od nich se zásadně a podstatně odlišují *socialistické* pozemkověprávní

instituce, které vylučují možnost vykořisťování člověka člověkem a jejichž hlavním ekonomickým obsahem je zajistit všestranné využívání půdy pro socialistickou a komunistickou výstavbu, pro společnost a pro blaho člověka.

Rozvojem výrobních sil a výrobních vztahů na určitém stupni společenského vývoje vzniká *kapitalistický výrobní způsob* a kapitalistické vlastnictví. V tomto procesu probíhá přetvoření feudálního pozemkového vlastnictví a též rozklad soukromého pozemkového vlastnictví založeného na práci vlastníka.⁸⁾

Kapitalistická výroba se zakládá na principu *soukromého vlastnictví* k výrobním prostředkům včetně k půdě. Kapitalistickému výrobnímu způsobu, který pro své potřeby přetvořil i feudální pozemkové vztahy k půdě ve formu, která mu nejlépe odpovídá,⁹⁾ stačilo tzv. svobodné (tj. od feudálních vztahů osvobozené) neboli čisté soukromé vlastnictví, aby vtáhl půdu do systému obratu zboží a volné směny. I když tyto pozemkověprávní vztahy jsou specifické, jsou *výrazem zbožních vztahů*, a proto se v tomto ohledu neodlišují od jiných občanskoprávních vztahů.

V SSSR jsou pozemkové vztahy socialistické, zbavené vykořisťování a vznikají na podkladě výhradního práva socialistického státního vlastnictví. Jsou tedy od pozemkových vztahů vykořisťovatelských formací od základu odlišné. Jen celá společnost ve formě socialistického státu je právním vlastníkem půdy.

Specifičnost pozemkových vztahů v SSSR se projevuje v tom, že půda již není zbožím, nemá cenu a je vyňata z občanského obratu.

Je zapotřebí však zdůraznit již zde, že zvláštnost pozemkových vztahů v SSSR *není dána jen nacionalizací půdy*. Jsou přece i jiné výrobní prostředky ve výhradním státním vlastnictví. Přesto však společenské vztahy k nim zpravidla nejsou považovány za vztahy specifické. „Půda se liší od jiných objektů státního vlastnictví a svým významem tvoří *zvláštní objekt* státního vlastnictví“.¹⁰⁾ V tom je tedy podstata a klíč k pochopení věci a ne v nacionalizaci samé.

V *jiných socialistických zemích*, které budují, resp. již vybudovaly socialismus bez provedení nacionalizace veškeré půdy, je situace složitější.

⁸⁾ „Přeměna individuálních a rozptýlených výrobních prostředků ve společensky koncentrované výrobní prostředky, tedy přeměna trpasličího vlastnictví mnoha lidí v obrovité vlastnictví málo lidí, tudíž vyvlastnění půdy, životních prostředků a pracovních nástrojů velké masy lidu, toto strašné a svízelné vyvlastnění lidové masy tvoří prolog k dějinám kapitálu“ (K. Marx, Kapitál I., str. 802/3.)

⁹⁾ „Tím se také mění feudální pozemkové vlastnictví, klanové vlastnictví nebo drobné rolnické vlastnictví s obščinou v ekonomickou formu odpovídající tomuto výrobnímu způsobu, ať jsou jejich právní formy nejrozmanitější“ (K. Marx, Kapitál III/2, str. 164.)

¹⁰⁾ G. A. Akseněnok, Státní vlastnické právo k půdě v SSSR, Orbis 1953, str. 70.

Socialistické pozemkové instituce se vytvářejí a vytvořily po likvidaci buržoazního pozemkového vlastnictví jen postupně v závislosti na rozvoji socialistických výrobních vztahů zejména na vesnici, a to především v *oblasti socialistických užívacích vztahů*. Soukromé pozemkové vztahy zděděné ještě z doby dřívější se postupně mění, přičemž pozemkové zákonodárství napomáhá tomuto progresivnímu vývoji, který se uskutečňuje za aktivní účasti malých a středních rolníků. Soukromé vlastnické právo k půdě zůstává zatím zachováno, ale nové socialistické užívací vztahy umožňují již socialistickou výrobu též na této půdě, socialistické přivlastňování, nikoli na podkladě vlastnického práva, nýbrž na základě *práva socialistického užívání*. Pozemkové vztahy jsou i zde specifické, získaly a získávají stále hlubší socialistický obsah a odlišují se od soukromých pozemkových vztahů, přestože nacionalizace půdy nebyla provedena a půda byla ponechána, resp. byla provedením pozemkové reformy odevzdána též do soukromého vlastnictví malých a středních rolníků a bezzemků.

Po likvidaci statkářského soukromého pozemkového vlastnictví a držby se vytvořily *socialistické výrobní vztahy* na vesnici dobrovolným přechodem rolníků do družstev. Vytvořil se takový systém *užívacích vztahů k půdě*, zpětně ovlivňující též *soukromé vlastnické právní vztahy*, které plně umožňují využívání půdy k všestrannému uspokojování potřeb socialistické společnosti. To nezbytně vyžaduje, aby tradiční, tj. kapitalistické zbožní a peněžní prvky v pozemkových vztazích, vyplývající z ponechaného soukromého vlastnictví práva, byly omezovány a postupně odstraněny. Vedle tohoto procesu postupného přetváření obsahu soukromého vlastnictví prostřednictvím socialistických užívacích vztahů různé právní instrumenty umožňují též kvalitativní změnu práva soukromého vlastnictví v právo socialistického vlastnictví, nebo lépe řečeno změnu půdy jako předmětu toho nebo onoho druhu práva pozemkového vlastnictví.

Zároveň jsou vytvářeny právní instituty umožňující optimální využívání půdy v *státním socialistickém společenském vlastnictví*, které čím dále tím více převládají. Zároveň se prosazuje i pomocí právních nástrojů *ochrana území* jako základu životního prostředí a *jeho optimální a harmonické uspořádání*. Bez zřetele na vlastnické vztahy půda je zespolečenštěna též z hlediska *celospolečenského územního plánování*.

Základem pozemkově-právního vztahu v lidově demokratických zemích v určité a dnes ještě trvající etapě vývoje není tedy vlastnictví, — jak je tomu v SSSR, kde veškeré užívací vztahy jsou odvozeny z výhradního vlastnictví práva státu — nýbrž *socialistické užívací vztahy a užívací právní instituty*.

Tvrdíme-li, že se k půdě vytvářejí v každé formaci zvláštní společenské vztahy, není tím řečeno, že *každý* společenský vztah, který se upíná k půdě, je specifickým vztahem pozemkovým.

Snad neexistuje žádná společenská činnost, která by v té nebo jiné formě nebyla svázána s užíváním půdy.

Je např. hned jasné, že společenské vztahy týkající se suverenity státu nebo územně administrativního dělení státu patří do sféry státního a administrativního práva, i když se týkají půdy.

Pozemkové vztahy se tedy netýkají organizace státu, nýbrž *půdy jako součásti životního prostředí a zároveň předmětu exploatace* pomocí institutů pozemkového užívání nebo výkonem oprávnění a povinností pozemkového vlastníka.

Pozemkové vztahy jsou tedy vztahy zejména ekonomické.¹¹⁾

Podrobné a přesné vymezení pojmu pozemkových vztahů, jakožto vztahů specifických, a jejich ohraničení od jiných společenských vztahů týkajících se půdy je proto obtížný úkol, zejména proto, že pozemkové vztahy spadají do sféry společenských vztahů, které vědy jiných právních odvětví dosud považují, pokud jsou právem upravené, za vztahy též svého právního odvětví, zejména práva občanského, hospodářského a správního.

Nelze však tvrdit, že každý ekonomický vztah je vztahem hospodářsko-právním, že každý vztah občanů navzájem a k socialistickým organizacím v oblasti uspokojování hmotných a kulturních potřeb je vztahem občansko-právním a že veškerá organizující a nařizovací činnost státních orgánů spadá do oblasti správního práva.

Naše společnost je složitým organismem s nesčetnými vzájemně se prostupujícími a prolínajícími vztahy. Život se nedá rozparcelovat na oblasti od sebe naprosto oddělené a nezávislé. Totéž platí i pro kategorizaci společenských vztahů. To je jednou z hlavních příčin překrývání právních odvětví, neboť týž objektivní jev je v té nebo jiné souvislosti, z toho nebo onoho aspektu zkoumán v různých souvislostech a též vyjádřen v právních normách. Tentýž společenský vztah může tvořit předmět různých právních odvětví. Rozhodujícím kritériem pro zařazení určitého vztahu do určitého právního odvětví je *převažující a ze společenského hlediska rozhodující souvislost*. Nelze ani vyloučit existenci společných institucí různých právních odvětví. U pozemkových vztahů určuje rozhodující souvislost půda sama, jako *zvláštní předmět ekonomických, majetkových vztahů*.

„Základy občanského zákonodárství SSSR a svazových republik“ řeší tento problém společenských vztahů k půdě naprosto jasně výslovným ustanovením, že *pozemkové vztahy jsou upravovány pozemkověprávní legislativou*.

Mezi sovětskými vědci je sice jednotný názor na to, že specifikum pozem-

¹¹⁾ „Pozemkové vztahy jsou vztahy ekonomické v oblasti využívání půdy jakožto specifického předmětu vlastnictví“. (G. A. Akseněnok, *Zemeľnyje pravootnošenijsja v SSSR*, Moskva 1958, str. 7).

kových poměrů v SSSR je takového charakteru, že soustava norem upravujících pozemkové vztahy tvoří *zvláštní odvětví jednotné soustavy sovětského práva, pozemkové právo*. Pokud však jde o vymezení okruhu vztahů k půdě, které lze nazvat pozemkovými, resp. pozemkověprávními vztahy, takové jednoty již není. V každém případě zahrnují však nejen *vlastnictví a užívání půdy, nýbrž různé formy státní činnosti*, kterou sovětsí vědci nazývají *správou státního pozemkového majetku* (jejíž obsah i pojem jsou však jiné než náš pojem správy národního majetku).

Přesné ohrazení pozemkových vztahů, i když jsme je vymezili jako specifické ekonomické vztahy od jiných společenských vztahů půdy se odlišujících, naráží na další potíže.

Existují totiž i takové ekonomické vztahy s půdou souvisící, které nelze označit za specifické pozemkové vztahy. Tomu nemůže být ani jinak, protože půda je prapodmínkou jakékoli lidské činnosti. Na půdě se rozvíjí výrobní činnost, např. lesní výroba, jiná ekonomická činnost, např. doprava atp. Organizace výroby, společenské vztahy, které se vytvářejí při pracovní činnosti člověka a při vzájemných stycích kolektivů při realizaci své činnosti, rozdělování získaných důchodů, i když souvisí někdy s odčerpáváním diferencíální renty, zajiště nelze označit za *pozemkové vztahy*, kterýžto výraz má označit souhrn těch společenských vztahů k půdě, které jsou specifické.

Podstatné je to, že je třeba odlišovat půdu, jakožto *podmínku pro určitou výrobní nebo nevýrobní činnost a její převlastňování, od samotné výrobně hospodářské činnosti* na určitém prostoru a od převlastňování a rozdělování *výsledků* této činnosti.

Nalezení dělicího kritéria je, jak vidno, obtížný, nikoli však obtížnější úkol, než nalézt kritéria, která odlišují např. vztahy občanskoprávní, hospodářskoprávní, pracovněprávní, zemědělskodružstevní atp. od sebe, resp. od ostatních právních vztahů.

Odloučení pozemkových vztahů od jiných společenských vztahů na půdě se rozvíjejících je však nadmíru důležité, i když obtížné, neboť naše legislativa upravuje hospodářskou činnost v určitém odvětní národního hospodářství zpravidla zároveň spolu s některými pozemkovými vztahy (např. zákon o lesích a lesním hospodářství). Rozlišování těchto dvou skupin společenských vztahů souvisících s půdou umožňuje též rozlišovat pozemkověprávní vztahy od vztahů správního práva, zemědělskodružstevního práva a jiných právních odvětví.

Existují však i takové pozemkové vztahy, které se vytvářejí při zabezpečení využívání půdy pro neekonomickou činnost (např. pro rekreaci a sport). Jelikož celý proces rozdělování půdního fondu pro různé výrobní i nevýrobní účely a pro různé kategorie uživatelů probíhá v podstatě jako ekonomický proces a ústí v majetkové vztahy zvláštní povahy, *považujeme i tyto*

vztahy za pozemkové vztahy. Pozemkový vztah totiž není souhrn vztahů, který se vytváří při činnosti probíhající na půdě, nýbrž společenský vztah týkající se půdy samé.

Nejsou tedy všechny ekonomické vztahy s půdou specifické vztahy pozemkové, nýbrž především ty, které se týkají půdy jakožto *podmínky práce a výrobního prostředku při jejím přivlastňování, rozdělování, znovurozdělování a reprodukci*. Tyto vztahy teprve umožňují určitou specifickou výrobní nebo jinou společenskou činnost. Nepovažujeme však za specifické pozemkové vztahy výrobní nebo jinou společenskou činnost, která se na ní nebo v ní rozvíjí, pokud nesměruje k její *reprodukci jakožto výrobního prostředku*, např. k rekultivaci půdy. Pozemkové vztahy jsou tedy společenské vztahy umožňující především *využívání půdy*.

Charakterizovali-li jsme pozemkové vztahy jako specifické vztahy ekonomické týkající se využívání území na podkladě institutů pozemkového užívacího práva nebo pozemkového vlastnictví, je třeba zároveň zdůraznit, že od nich nelze odloučit *organizující činnost státních orgánů ani v SSSR* (kde je považována za součást obsahu práva pozemkového vlastnictví) ani u nás.

V SSSR socialistický stát uskutečňuje *správu veškerého půdního fondu na území státu zároveň jako stát a vlastník*.

Ve vztahu k půdě v *státním* socialistickém vlastnictví ani u nás není třeba zdůraznit jednotu moci a vlastnictví. Ve vztahu k půdě v soukromém vlastnictví je výkon *vlastnického práva od pozemkové správy* zřejmě odloučený. Různá oprávnění socialistického státu, jako vlastníka půdy, která vyplývají z jednoty státní moci a vlastnictví, pokud ovšem jde o státní pozemkové vlastnictví, *socialistický stát uplatňuje též ve vztahu k půdě v soukromém vlastnictví* (např. účelové určení a delimitace půdy, ochrana zemědělského půdního fondu, evidence půdy atp.), ovšem *nikoli jako vlastník*.

Socialistické využívání ani půdy ponechané v soukromém vlastnictví jejích vlastníků, resp. postupné překonávání soukromého vlastnictví k půdě, nelze uskutečnit bez dobrovolné aktivity rolnictva a bez ingerence socialistického státu, bez výkonu jeho hospodářskoorganizačnické a kulturněvýchovné funkce v specifických právních formách. Ingerence socialistického státu je při zabezpečování celospolečenských zájmů nutná.

Socialistický stát, *pokud není vlastníkem půdy sám*, může potřebné zá-sahy uskutečnit právě jen *jako stát*, a to ve vztahu k různým kategoriím půdy, uživatelů a vlastníků v různých formách a různé intenzitě a do té míry, jak je to potřebné pro výstavbu socialismu, upevňování dělnicko-rolnického svazku a uskutečnění třídní politiky, a to v závislosti na stupni rozvoje výrobních sil a uvědomění pracujících v konkrétně historických podmínkách.

V ostatních socialistických zemích jsou proto otázky užívání a vlastnictví půdy těsně svázány s organizující, výchovnou a řídicí činností socialistického státu, kterou můžeme nazvat *pozemkovou správou* a kterou sovětská právní věda, na rozdíl od nás, vyvozuje z obsahu socialistického vlastnického práva státu.

Nestačí tedy vymezit pozemkové vztahy jen jako vlastnictví a užívání vlastnictví, jelikož od nich nelze oddělit organizátorskou činnost státu.

Proto jsou tedy pozemkové vztahy *ekonomické a jiné společenské vztahy k půdě, které se týkají ji* — jako trvalé součásti životního prostředí a podmínky a předpokladu práce a jiné společenské činnosti — při jejím přivlastňování, rozdělování a znovurozdělování a též při reprodukci jejich užitečných vlastností. Jsou to vztahy umožňující exploataci a chránící půdu jako podmínku a předpoklad společenské činnosti uživatele, jakož i celospolečenský zájem při jejím využívání. Jsou to vztahy užívání a vlastnictví půdy a pozemkové správy v jejich organické jednotě.

*

Podle poznatků obecné teorie státu a práva je všeobecně známo, že jednotná soustava našeho socialistického práva se dělí na relativně samostatná právní odvětví.

Víme, že právo je historickou kategorií určenou základnou a mění a rozvíjí se v závislosti na změnách v základně. Změnám podléhají nejen právní normy, které odrážejí měnící se společenské vztahy, nýbrž vznikají a zanikají též právní odvětví a přetváří se též systém práva.

Systém práva tedy není dán jednou provždy. Před několika lety vzniklo zemědělskodružstevní právo jako samostatné právní odvětví odpovídající specifickým společenským vztahům družstevní socialistické zemědělské výroby. Vzniklo finanční právo a vzniká též hospodářské právo.

Právo se nerozvíjí samo ze sebe, nerozvíjí se proto, že právníci poznávají určitá prý již dávno existující, jenom nepoznaná dosud odvětví. Takové idealistické stanovisko je marxistickým právníkům cizí. Máme-li pozemkové právo nebo nikoli, nezávisí na tom, zda např. víme, že sovětská soustava práva zná pozemkové právo jako samostatné právní odvětví. Rozhodující mohou být jen reálně existující společenské vztahy v konkrétních historických podmínkách. Směrodatná je tedy otázka, zda rozvoj výrobních vztahů a zejména socialistická přestavba vesnice vytvořily u nás společenské vztahy k půdě takové povahy, které podmiňují vznik zvláštního odvětví práva v soulase s uznanými teoretickými poučkami socialistické právní vědy, podle nichž se řídí dělení jednotné soustavy práva na odvětví a klasifikace jednotlivých odvětví práva.

Pro třídění jednotné soustavy socialistického práva na právní odvětví je

rozhodující kritérium tohoto třídění, otázka v socialistické právní literatuře značně diskutovaná a stále ještě za spornou považovaná.¹²⁾

Je nesporným úspěchem socialistické právní vědy poznání, že základem dělení práva je *předmět* právní úpravy, tj. určitý v realitě existující *společenský vztah* (popř. společenský vztah, o jehož vznik právní norma usiluje), jehož jádrem je určité chování lidí.¹³⁾

Různí autoři vyslovili však i jiná třídící kritéria, jako např. určité principy, metodu úpravy, různost subjektu, jednotnou zákonodárnou úpravu, intenzitu celospolečenského zájmu, existenci zvláštních pracovních institutů nebo i procesuálních norem, kvantitu a frekvenčnost upravovaných společenských vztahů, která jsou často uplatňována jako *doplňující* kritéria, jelikož též určení specifičnosti lidského chování, resp. společenského vztahu je obtížné. Důležité také je, aby určité společenské vztahy vykazovaly určité *relativně samostatné zákonitosti vývoje* (např. združstevňování zemědělství, zbožní a peněžní vztahy, optimální uspořádání a rozvoj území atp.).

Všeobecně se tedy uznává, že rozhodujícím kritériem dělení práva na odvětví je *předmět právní úpravy*, tj. určitý okruh společenských vztahů, nikoli tedy metoda úpravy. Přitom do určitého právního odvětví lze seskupit právní normy upravující společenské vztahy *zvláštní* a od jiných společenských vztahů se *odlišující*, které jsou zároveň *sjednocené* podle určitých hledisek a kterým odpovídá též *zvláštní zákonodárství*. Důležitý je též požadavek, vyslovený I. L. Dembom, aby vytvoření samostatného právního odvětví odpovídalo *objektivně podmíněným zájmům a úkolům vládnoucí třídy*.

Podstatou a specifičností pozemkových vztahů jsme se zabývali v předcházející stati zejména též proto, že o *pozemkovém právu* jako samostatném právním odvětví — tedy nikoli jen o samostatné vědní disciplíně nebo jen o souhrnu právních norem upravujících pozemkové vztahy, jenž může tvořit i zvláštní pedagogický předmět — lze mluvit jen tehdy, jestliže v určitých konkrétních historických podmínkách existuje specifický a od jiných společenských vztahů se odlišující okruh stejnorodých společenských vztahů k půdě upravených právními normami, jejichž seskupení do samostatného právního odvětví a též jejich vědecké zkoumání zvláštním odvětvím právní vědy vyžaduje objektivně podmíněný politický zájem výstavby socialismu a komunismu.

Buržoazní právní řád nevytvořil pozemkové právo jako samostatné

¹²⁾ Srov. V. Knapp, *Předmět a systém čs. socialistického práva občanského*, 1959, str. 29 ad., M. Štefanovič, *Pozemkové právo ČSSR 1965*, str. 19, Učebnice čs. občanského práva I., str. 9 ad.

¹³⁾ Na úrovni většího zobecnění V. Knapp klade požadavek *typičnosti* společenského vztahu.

právní odvětví, jelikož výrobní a jiné společenské vztahy k půdě nebyly takové, aby jim odpovídalo zvláštní odvětví práva potřebné pro ochranu zájmů vládnoucí třídy. Kapitalistická výroba je založena na soukromém vlastnictví výrobních prostředků včetně půdy. Kapitalistickému výrobnímu způsobu stačilo svobodné soukromé vlastnictví, které zatáhlo půdu do systému obratu zboží a umožnilo pronikání kapitálu do zemědělství.

Pozemkověprávní vztahy se neodlišují v tradiční buržoazní soustavě práva od občanskoprávních vztahů, ačkoli vykazují i zde určité zvláštnosti vyplývající z povahy předmětu těchto právních vztahů. Proto jsou pozemkové vztahy v buržoazní společnosti považovány převážně za vztahy občanskoprávní. Kde monopol půdy naráží na zájmy kapitalistů, vyvlastňovací předpisy na podkladě dělení práva na právo soukromé a veřejné umožňují volné pronikání kapitálu.

Ve *feudální společnosti* právní vztahy upravující společenské vztahy k půdě nemohly tvořit zvláštní právní odvětví, jak na to upozorňuje I. L. Dembo ve své práci „Pozemkově právní vztahy v třídně antagonistické společnosti“, zejména proto, že pozemkové vlastnictví je tu současně základem politické moci, soudnictví, vojenství, správy a celé stavovské soustavy. Proto nelze normy upravující pozemkové vztahy oddělit od norem určujících samu strukturu státu.¹⁴⁾

Pozemkové právo vzniklo jako samostatné odvětví socialistického práva teprve v SSSR. Pozemkové vztahy získaly úplně jiný třídní a společenský obsah a význam. Proletářským znárodněním půdy bylo soukromé vlastnictví zrušeno a vzniklo výhradní státní socialistické vlastnictví. Půda byla vyňata z občanského zbožího obratu a stala se nezczizitelnou. Veškerá užívací práva k půdě se odvozují z výhradního státního socialistického vlastnictví. Tato skutečnost vedla k nesprávnému a dosti rozšířenému názoru, že jen nacionalizace půdy může tvořit základ pozemkového práva jakožto samostatného právního odvětví. Specifičnost pozemkových vztahů není však dána jen nacionalizací. Nacionalizace půdy v Sovětském svazu byla však tím faktorem, který sjednotil specifické pozemkové vztahy v jednotný celek. Jsou zde dva komponenty, které nelze směřovat. Zvláštnost i jednota pozemkových vztahů v Sovětském svazu nejsou dány jen *nacionalizací* obecně, nýbrž nacionalizací *půdy* jakožto zvláštního objektu společenských vztahů.

Pozemkové vztahy se nestanou specifickými jen nacionalizací, protože pozemkové vztahy jsou zvláštní i v jiných společenských formacích, a na-

¹⁴⁾ „Pozemek se individualizuje svým pánem, má jeho hodnotu, je spolu s ním hraběcí, má svá privilegia, své soudnictví, svůj politický poměr atd. Jeví se jako anorganické tělo svého pána. Proto i rčení *nulle terre sans maître*, v němž je vyjádřena sepiatost vlády i pozemkové držby“. (K Marx, Ke kritice politické ekonomie, Kleine oekonomische Schriften, Dietzverlag 1955, str. 91/2).

nacionalizace sama o sobě není tou příčinou, která dává pozemkovým vztahům v SSSR charakter specifičnosti. Přece i jiné výrobní prostředky přešly do výhradního státního socialistického vlastnictví a tato okolnost přesto nedala vzniknout zvláštním společenským vztahům. Nacionalizace půdy dává pozemkovým vztahům v SSSR onen *sjednocující prvek*, který spolu s ostatními faktory vedl k tomu, že právní normy upravující vztahy k půdě tvoří též zvláštní právní odvětví, *právo pozemkové*.

Nacionalizace půdy není však jedině možným sjednocujícím faktorem. Tím je zvláštní ekonomická podstata a podle určitých zákonitostí probíhající *přivlastňování užité hodnoty půdy* (užíváním a nikoli výrobní nebo osobní spotřebou) a vzájemná závislost a souvislost pozemkových vztahů na *veškerém území tvořící komplexní celek* směřující k jeho *optimálnímu a harmonickému uspořádání a využívání* zároveň jako *základu našeho životního prostředí*, jehož výrazem je *jednota užívání a vlastnictví k půdě a pozemkové správy* a z tohoto faktu plynoucí objektivní nutnost komplexního řešení pozemkových vztahů právní nadstavbou. To vše vyplývá ze skutečnosti, jen v socialistické společnosti plně oceněné, že půda je ničím nenahraditelným, nerozmnžitelným, nejdůležitějším prvkem životního prostředí bezprostředně ovlivňujícím veškerý život v socialistické a komunistické společnosti.

V SSSR tedy došlo k vytvoření pozemkového práva jakožto zvláštního odvětví sovětského socialistického práva, které „na podkladě znárodnění půdy upravuje pozemkové vztahy v zájmu správného rozdělení jednotného státního pozemkového fondu a racionálního užívání půdy jejími uživateli v soulase se zájmy výstavby socialismu“.

Jiná je problematika existence pozemkového práva jako samostatného právního odvětví v *ostatních socialistických zemích*, kde nacionalizace půdy nebyla provedena.

Mimořádný význam půdy pro rozvoj naší společnosti, specifické ekonomické i právní vztahy, které se u nás začaly vytvářet k půdě možno říci již od r. 1945, zejména však po r. 1948, stále bohatší a někdy i značně rozporná legislativa a konečně upřímná snaha vytvořit takovou soustavu pozemkově právních institutů, která by byla adekvátním odrazem a výrazem našich potřeb, vedly k tomu, že se již od r. 1955 ozývají hlasy, aby bylo vytvořeno pozemkové právo jako samostatné právní odvětví.

V socialistických zemích, kde nacionalizace půdy nebyla provedena, vyvstala otázka, zda a kdy vzniká pozemkové právo za podmínek postupného přetváření soukromého vlastnictví.

Byly vysloveny názory, že pozemkové právo předpokládá nacionalizaci půdy a že teprve nacionalizací získají pozemkové vztahy též svůj zvláštní charakter.

U nás se v r. 1956 všeobecně uznalo, že nacionalizace půdy není podmín-

kou vzniku pozemkového práva jako samostatného právního odvětví.¹⁵⁾ Podle názoru některých autorů pozemkové právo vznikne v těchto socialistických zemích buď ještě v průběhu socialistické přestavby vesnice, kdy soukromé vlastnictví k půdě, její individuální obhospodařování a z toho plynoucí zboží a peněžní prvky týkající se půdy nejsou ještě překonány ani převážně, jestliže směr vývoje je již naprosto jasný, nebo podle druhého názoru až po vítězství kolektivizace.

Vítězstvím socialistických výrobních vztahů na vesnici, v jehož důsledku je v socialistickém užívání již více než 90 % veškeré půdy, byla u nás splněna i druhá eventualita rozhodující pro vznik pozemkového práva jako samostatného právního odvětví.

Tím dospíváme k závěru, že pozemkové právo považujeme za samostatné odvětví naší jednotné soustavy socialistického práva, stejně jak je tomu v SSSR, v Maďarsku a v Německé demokratické republice.

Podle našeho názoru jsou splněny všechny podmínky vyzdvížené obecnou teorií státu a práva pro vznik samostatného právního odvětví též u nás, zejména tedy zvláštní a určitými zákonitostmi vývoje sjednocený okruh společenských vztahů a tímto objektivním vývojem a potřebami determinovaný zájem vládnoucí třídy.

Pozemkovému právu odpovídá též zvláštní odvětví právní vědy, *věda pozemkového práva*. Jejím předmětem je pozemkové právo jako právní odvětví. Věda pozemkového práva zkoumá normy pozemkového práva, odhaluje zákonitosti vývoje pozemkového práva a jeho závislosti na rozvoji výrobních sil a výrobních vztahů, zabývá se ekonomickými, sociálními a politickými podmínkami vzniku a vývoje norem pozemkového práva a jejich zpětným působením na rozvoj společnosti, zpracuje vědecky zdůvodněný systém pozemkového práva, předkládá zdůvodněné podněty legislativě a napomáhá zabezpečit dodržování socialistické zákonnosti v oblasti pozemkových vztahů.

Nelze popřít, že pozemkové právo je důležitým odvětvím právní vědy, jelikož právní úprava pozemkových vztahů bezpodmínečně vyžaduje hlubokého, důsledného, všestranného a organizovaného výzkumu. Dnešní nepopíratelně chaotický stav legislativy v otázkách pozemkových je do značné míry důsledkem zaostávající vědecké práce v této oblasti společenských vztahů.

Přestože v SSSR, NDR a Maďarsku existence pozemkového práva jako samostatného právního odvětví je všeobecně uznávána, a též u nás řada autorů zastává toto stanovisko (jehož výrazem je, že pozemkové právo bylo zařazeno do učebního plánu právnických fakult, i když podle názorů někte-

¹⁵⁾ Srov. Bulletin Ústavu práva ČSAV č. 1/1965; obdobně to vidí autoři v NDR a Maďarsku.

rych autorů jen jako pedagogický předmět), nedá se říci, že tato skutečnost je jednomyslně přijímána.

Např. vědy občanského i správního práva již tradičně považují, každá zvláště, některé pozemkové vztahy podle svých kritérií za společenské vztahy, které patří do občanského, resp. správního práva. Rozptýlenost pozemkové legislativy, k níž se ještě vrátíme, tomuto názoru napomáhá, jelikož komplexnost a organická jednota pozemkových vztahů je takto těžko poznatelná.

Věda občanského práva tvrdí, že toto odvětví upravuje majetkové vztahy (k nimž počítá i vztahy k půdě), které se vytvářejí ve sféře působení a využívání *zbožně peněžních forem*. Odvolává se pro podepření tohoto názoru na „Základy občanského zákonodárství SSSR a svazových republik“,¹⁶⁾ uznává však, že občanské právo nemá monopol na úpravu všech majetkových poměrů (uznává z tohoto hlediska, že celá sféra právní úpravy překonávání soukromého vlastnictví združstevněním patří do sféry zemědělskodružstevního práva). Podle tohoto kritéria nelze tedy považovat pozemkové vztahy za občanskoprávní, jelikož jsou ekonomické vztahy zvláštního charakteru, protože se půda sama svou povahou vymyká zbožnímu oběhu, i když lze a je třeba s ní spojovat určité, avšak rovněž zvláštní hodnotové a peněžní (nikoli však zbožní) vztahy, jak to bylo výše vysvětleno. Přehlíží se též, že tytéž „Základy občanského zákonodárství SSSR a svazových republik“, na které se odvolává (k podepření svého stanoviska, že půda je majetek upravovaný občanským právem), výslovně uvádějí v čl. 21, že pozemkové vztahy *nepatří do sféry občanského práva (tedy ani do hospodářského práva), nýbrž jsou upravovány pozemkovým zákonodárstvím*.

Věc je složitější, jelikož i zbožní a hodnotové vztahy, které věda občanského práva považuje za předmět občanského práva, se diferencují podle druhů vlastnického práva, podle jejich subjektů a podle jejich spojení se státním plánem. Podle toho se občanské právo podle určité u nás převládající koncepce soustřeďuje na majetkové vztahy zbožního charakteru při uspokojování hmotných a kulturních potřeb mezi občany navzájem a mezi nimi a socialistickými organizacemi (§ 1 obč. zák.), tedy na sféru osobního vlastnictví, kdežto hospodářské právo na realizaci socialistického společenského vlastnictví ve sféře činnosti socialistických organizací.

Uvedli jsme již, že argumentu o nacionalizaci půdy proti existenci pozemkového práva dnes se již zpravidla nepoužívá.¹⁷⁾ Tento argument však

¹⁶⁾ Srov. Učebnice čs. občanského práva I., 1965, str. 13.

¹⁷⁾ Učebnice občanského práva (I, 1965, str. 54) v podstatě však opakuje tento argument, tvrdí-li, že „v některých zemích *vzhledem k nejednotnosti vlastnického režimu* nebyla dosud uznána zvláštnost právních vztahů týkajících se půdy, a *proto* (podtrhuji, V. F.) nebylo uznáno ani pozemkové právo, za jehož předmět by tyto vztahy měly být považovány“ (tak i v Československu). „V jiných zemích“, tvrdí se

v zásadě uznává pozemkové právo, odkládá však jeho vznik do doby, až bude nacionalizace veškeré půdy provedena. I když zní proti pozemkovému právu, zároveň však potvrzuje, že pozemkové vztahy nepatří ani do okruhu společenských vztahů regulovaných hospodářským právem, ačkoli hospodářský zákoník upravuje správu národního majetku včetně půdy, jelikož půda není předmětem zbožího oběhu a nepatří do sféry těchto majetkových vztahů. Z tohoto hlediska totiž není již kvalitativního rozdílu, patřili-li státu vlastnickým právem veškeré jeho území nebo, jako dnes, jen jeho část.

Pojetí, že pozemkové vztahy (diferencované podle druhu vlastnického práva a jeho subjektů) patří do občanského, resp. do hospodářského práva, vede však k odtržení vlastnických a užívacích pozemkových vztahů od pozemkové správy, která podle názoru představitelů vědy správního práva patří do oblasti administrativního práva, jelikož jde o činnost státních správních orgánů. Zajisté půjde v některých případech formálně o činnost státních orgánů (národních výborů), ale nelze tvrdit, že veškerá činnost státních orgánů patří do administrativního práva (např. otázky státního řízení zemědělství, hospodářské plánování, správa národního majetku, správa sociálního zabezpečení), i když věda správního práva má i těmto otázkám věnovat náležitou pozornost. U pozemkových vztahů nelze činnost příslušných státních orgánů odloučit od užívacích a vlastnických vztahů k půdě. Takové pojetí, podle něhož se řídila i legislativní praxe, znemožňuje aktivní působení právního řádu na správné a optimální využívání území, zdůrazňuje jako kritérium dělení právních vztahů podle metody úpravy a je v rozporu s požadavkem komplexního regulování jednotlivých okruhů společenských vztahů. Tím je zároveň vyvrácen i další argument uváděný proti existenci pozemkového práva, že by totiž znamenalo tříštění soustavy čs. práva a jeho vědy na větší počet oborů místo toho, abychom vytvořili větší, komplexní obory. Naopak teprve tím se vytváří podle *převládajících* souvislostí „větší komplex“ zahrnující právní normy rozptýlené dnes do různých odvětví jako jejich okrajová záležitost, což znemožňuje zkoumat a poznat probíhající zákonitosti vývoje. Vývoj i společenských věd probíhá cestou diferenciací a zároveň integrace diferencovaných jevů na hranicích jednotlivých odvětví. Přece i hospodářské právo vzniká diferenciací a zároveň integrace určitých jevů, stejně jako jiná právní odvětví. Diferencujícím a zároveň integrujícím momentem se stává půda sama, jejíž zvlášť-

tam dále, „se vychází z toho, že se půda stává předmětem *socialistických užívacích vztahů*, které mají zásadně stejnou povahu a funkci, a proto je nutné považovat je za předmět odvětví — pozemkového práva. V důsledku toho jsou tyto vztahy vyčleňovány z občanského práva“.

Je pozoruhodné a potěšitelné, že autor této části učebnice prof. St. Luby připouští (srov. Právník č. 1/1966), že se prokáže jiný jednotný základ specifičnosti těchto vztahů, např. užívání.

nosti determinují specificum společenských vztahů jí se týkajících, tedy *objektivní nutnost komplexního zkoumání a řešení pozemkových vztahů právní nadstavbou.*

1. Vědecky zdůvodněný systém našeho pozemkového práva má odpovídat požadavku, aby jeho normy a instituty byly tříděny a seskupovány v určitém dialekticky a logicky se rozvíjícím sledu, vyjadřujícím obecné rysy i zvláštnosti zkoumaných jevů. Při systemizaci našeho pozemkového práva narážíme však na potíže vyplývající z těchto skutečností:

a) Nemáme jednotný pozemkový zákon, který by již obsahoval určité seskupení pozemkově právních institutů a mohl by sloužit jako základ systemizace pozemkového práva.

b) Pozemkové právo je nové právní odvětví a bez precedentu v naší zemi. Systém každého i tradičního právního odvětví se vyvíjí, a to nejen jako důsledek měnících se existujících společenských vztahů, nýbrž též jako výraz hlubšího vědeckého poznávání podstaty jevů a jejich vzájemných souvislostí jakožto výsledek rozvoje určitého vědního oboru, jeho vlastního pohybu. U pozemkového práva, resp. u vědy pozemkového práva jsme teprve na začátku tohoto procesu.

c) Naše pozemkové právo může upravit jen takové pozemkové vztahy, které u nás jsou, resp. mohou vznikat. Jelikož tyto jsou v podrobnostech jiné než pozemkové vztahy v jiných socialistických zemích a v SSSR (i když rostoucí výměra plochy ve státním socialistickém vlastnictví tvoří důležitý identický zárodek), při aplikaci zkušeností a poznatků vědy sovětského pozemkového práva na naše poměry nelze čerpat tak hluboce, jak to dělala jiná právní odvětví.

2. Vytvoření systému československého pozemkového práva je důležité též proto, že umožňuje ujasnit si soustavu pozemkově právních institucí.

Systemizaci a třídění pozemkově právních institutů u nás a v jiných socialistických zemích zkomplikuje skutečnost, že jsou tři kritéria prolínající všemi pozemkovými vztahy, vzájemně souvisící a na sebe působící, která determinují každou další systemizaci.

Jsou to *účelové určení půdy, právo pozemkového vlastnictví a právo užívání pozemků.*

a) *Účelové určení půdy*, tj. určení způsobu hospodářského využívání pozemků, podmiňuje různá práva a povinnosti jejich vlastníků, resp. uživatelů, kteří tuto půdu obhospodařují pro stanovený účel.

Z účelového určení půdy vzniká pro uživatele a vlastníka povinnost *užívat této půdy určitým způsobem a pro tento hospodářský účel*, tedy určitý souhrn práv a povinností. Celospolečenský zájem vyžaduje, aby veškerého půdního fondu státu bylo bez zřetele na druh a formy vlastnictví využíváno co nejdokonaleji, tj. každý pozemek pro účel, pro který se

z hlediska přírodních, klimatických a též ekonomických podmínek a potřeb nejlépe hodí a jenž je v celospolečenském zájmu nutný. Socialistický stát určuje, ochraňuje a zajišťuje využívání veškeré půdy podle jejího účelu a ukládá proto jejím uživatelům různé povinnosti.

Účelové určení pozemků tedy podstatně ovlivňuje obsah pozemkového užívání. Též právní *prostředky a metody překonávání soukromého vlastnického práva* jsou závislé na účelovém určení půdy.

Uvedené příklady dostatečně znázorňují vzájemnou závislost a souvislost *účelového určení, vlastnictví a užívání půdy*. Z toho pro nás vyplývá především závěr, že *kategorizace půdy pro určité účely*, jakožto výsledek organizující činnosti státních orgánů, tedy jako součást *pozemkové správy* bez zřetele na vlastnické a užívací vztahy k půdě, patří k základním a výchozím institucím našeho pozemkového práva. Při účelové kategorizaci půdy nejde jen o registraci existujících, přírodou daných a historicky se vyvinuvších poměrů, nýbrž o vědecky podložené úvahy, rozborů, závěry a rozhodnutí přihlížející k ekonomickým a jiným podmínkám určité oblasti a aktivně ovlivňující využívání území a jeho přírodního bohatství pro všestranné potřeby společnosti.

Při účelovém určení půdy se tedy výrazně projevují *volní prvek*, podmíněný však přírodními a ekonomickými faktory, různými vědními obory stále dokonaleji poznávanými, jehož cílem je *dosáhnout plného a harmonického využívání přírodního bohatství a půdního fondu v zájmu soustavného zvyšování životní úrovně pracujících, plánovitého rozvoje území a vytváření vhodného životního prostředí*. Výrazem této činnosti je *územní plánování*, které řeší organizaci území a vytváří předpoklady pro jeho celkové prostorové řešení.

Územní plánování je proto *jedním ze základních institutů pozemkového práva*.

b) Další skupinou otázek, kterými se zabývá pozemkové právo, jsou obecné otázky *pozemkového vlastnictví*. Tím se nepopírá, že vlastnictví je institucí občanského, popřípadě hospodářského práva. Pozemkové vlastnictví netvoří zvláštní druh ani formu vlastnictví. Přesto je však třeba ukázat a souhrnně zkoumat *zvláštnosti pozemkového vlastnictví*, socialistického (státního a družstevního) a soukromého, a vědecky objasňovat problematiku osobního vlastnictví k půdě.

V této souvislosti a též se zřetelem k vývojovým tendencím nabývá hlavního významu *státní socialistické pozemkové vlastnictví*, postupná transformace soukromého vlastnictví, formy jeho vzniku ze soukromého vlastnictví včetně vyvlastnění a jeho právní režim.

Vývoj státního pozemkového vlastnictví — jehož zdrojem je půda v soukromém vlastnictví, na rozdíl od ostatních předmětů ve státním socialistickém vlastnictví vzhledem k tomu, že půda není produktem práce — má

tedy své specifické rysy, které nelze správně pochopit bez komplexního pohledu na vývoj pozemkového vlastnictví vůbec.

c) *Socialistické pozemkové uživatelské instituce* mají nesmírný význam pro vytváření socialistických ekonomických vztahů k půdě, jakožto předmětu hospodaření, a to nejen v socialistickém, nýbrž též soukromém vlastnictví. Právě prostřednictvím uživatelského práva se uskutečňuje využívání půdy podle jejího účelového určení. Teprve uživatelské právo umožňuje u nás přivlastňování předmětů přírody, tedy realizaci ekonomického obsahu vlastnictví přisvojováním určitých užitečných hodnot.

Naše revoluce vytvořila řadu nových pozemkově právních uživatelských institutů, a to k půdě v státním, jakož i v soukromém vlastnictví. Systém pozemkového práva zahrnuje *soustavu všech uživatelských vztahů k půdě*. Zvláštní pozornost je třeba věnovat *souběžnému užívání pozemku několika uživateli, ochraně práv uživatelů a vzájemným vztahům různých uživatelů*.

Věda pozemkového práva má úkol objasnit obsah a charakter těchto uživatelských vztahů a jejich vývojové tendence a dospět překonáváním přechodných typů, jejichž nutnost byla vyvolána dočasnými potřebami socialistické přestavby vesnice, k zjednodušené soustavě socialistických uživatelských vztahů umožňujících a ukládajících uživateli využívání půdy podle jejího účelového určení.

d) Teprve po osvětlení uvedených základních institutů našeho pozemkového práva (účelové určení, vlastnictví, užívání půdy) může následovat *komplexní výklad režimu užívání jednotlivých kategorií půdního fondu a jejich ochrany*.

3. Závěrem k systému československého pozemkového práva jako vědecké disciplíny lze tedy říci, že se skládá ze šesti hlavních částí dále podrobněji členěných. Jsou to:

1. *Obecná část* (význam půdy, pozemkový vztah jako předmět pozemkového práva, pozemkové právo, systém pozemkového práva, normy pozemkového práva a historicko-vývojová část).

2. *Účelová kategorizace půdního fondu* (soustava jednotlivých kategorií půdy a způsob jejich určení, územní plánování a vývoj osídlení).

3. *Pozemkové vlastnictví* (pozemkové vlastnictví jako ekonomický a právní pojem, soustava vlastnických vztahů k půdě, způsoby vzniku státního socialistického pozemkového vlastnictví).

4. *Užívání půdy* (význam a třídění uživatelských vztahů, jednotlivé uživatelské instituty k státní a soukromé půdě pro účely výroby a uspokojování osobních potřeb občanů, souběžné využívání půdy pro různé účely).

5. *Právní režim jednotlivých kategorií půdy a jejich ochrana* (zemědělská půda, lesní půda, půda pokrytá vodou, půda sloužící hornictví a jinému průmyslu, půda sloužící dopravě, stavební pozemky a městská půda atd.).

Pro dosavadní stav našeho pozemkového zákonodárství je charakteristické, že nemáme dosud právní předpis, který by upravitel pozemkové vztahy v určitém systému jednotně a komplexně, nemáme zákon o půdě. Pozemkové normy jsou *rozptýlené*, což ztěžuje jejich systematické třídění a poznávání zákonitostí jejich vývoje a vědecky podložené usměrnění legislativní činnosti. Existuje *velký počet nepřehledných pozemkových norem*, často regulujících stejné nebo obdobné otázky bez podstatných příčin různě, což znesnadňuje správné usměrnění praxe.¹⁹⁾

Kromě předpisů obsahujících *převážně* normy pozemkového práva, věnované určitým dílčím z ekonomického a politického hlediska důležitým pozemkovým právním institutům (např. ochraně zemědělského půdního fondu, hospodářsko-technické úpravě půdy, zajištění obdělávání půdy pro potřeby zemědělské výroby atd.), které proto lze nazvat *předpisy pozemkového práva*, máme i pozemkové normy rozptýlené do právních předpisů, které nelze považovat za předpisy pozemkového práva (např. normy upra-

¹⁸⁾ Jiný systém sestavil M. Štefanovič, Pozemkové právo ČSSR, Bratislava 1965, str. 28. Rozlišuje

I. *Všeobecnou část* (základní otázky pozemkových vztahů v ČSSR, předmět a systém pozemkového práva, hlavní zásady pozemkového práva, normy pozemkového práva, orgány a proces pozemkového práva a vývoj pozemkového práva).

II. *Zvláštní část* dělenou na dvě hlavní části, a to na A. *vlastnické a užívací vztahy k půdě* (všeobecné poznámky, státní socialistické vlastnictví k půdě, užívání státními podniky, právo družstevního užívání půdy a družstevní vlastnictví, právo osobního užívání půdy, jednotlivé hospodařící rolníci) a B. *péče socialistického státu a jeho orgánů o půdní fond a úkoly práva při zabezpečování jeho plného využití* (právní režimy podle účelu, evidence půdy, ochrana půdy).

Systém sovětského pozemkového práva začíná výkladem *výhradního vlastnického práva socialistického státu k veškeré půdě* (obecná charakteristika, předmět, obsah, ochrana, základy pozemkové správy, obecná charakteristika užívání půdy), pokračuje rozбором užívacího práva určitých *subjektů* k jednotlivým kategoriím půdy a je ukončen výkladem hospodářsko-technických úprav pozemků a evidence půdy. Byly však publikovány též jiné systémy sovětského pozemkového práva.

Systém *maďarského pozemkového práva* nemá obecnou část, začíná obecným výkladem *pozemkového vlastnictví*, rozebírá pak obecně *užívací vztahy k půdě*, pak přechází k výkladu vlastnických a užívacích vztahů jednotlivých *subjektů v zemědělství* a pak k ostatním kategoriím půdy a je ukončen rozбором *hospodářsko-technických úprav pozemků, evidence půdy, vyvlastnění a ochrany zemědělské půdy*.

Systém pozemkového práva Německé demokratické republiky zařazuje do *všeobecné části* též společné zásady pozemkového vlastnictví a užívání a evidence a člení další materiál na výrobní užívání půdy, spotřebitelské užívání a soukromé užívání.

¹⁹⁾ Na neuspokojivý stav rozptýlené a nekoordinované legislativní úpravy pozemkových vztahů poukázal i ústavněprávní výbor NS v lednu 1965. Podle usnesení právní komise ÚV KSČ z dubna 1965 začaly práce na přípravě zákonodárné úpravy (zákon o půdě) ve zvláštní komisi Národního shromáždění především důkladným rozбором některých ekonomických a právních problémů, z něhož má vyplynout návrh na vyhovující komplexní legislativní úpravu.

vující ochranu lesní půdy v lesním zákoně č. 166/1960 Sb., právo osobního užívání pozemku v občanském zákoníku, správu půdy jako druh národního majetku v hospodářském zákoníku).

Charakter určité normy upravující určitý společenský vztah je určován jeho povahou a nikoli formálním zařazením této normy do určitého právního předpisu. Proto nelze uznat za správné stanovisko někdy ještě zastávané, že zařazení určité normy do předpisu určitého právního odvětví určuje též její charakter jakožto normy náležející do tohoto právního odvětví. Legislativní dílo není totožné s právním odvětvím. Právní norma obsažená v tom nebo onom zákoníku nemusí být ještě předmětem toho nebo onoho právního odvětví, popřípadě v některých případech může jít o společné právní instituty, jestliže se nedá přesně určit, která společenská souvislost je převládající.

Každý právní předpis má přirozeně svůj systém, logickou skladbu a strukturu, které vyjadřují určité vazby a souvislosti upravovaných společenských vztahů. Tentýž vztah může však mít též jiné a snad i důležitější společenské souvislosti. U půdy, jakožto základu jakékoli společenské činnosti, jsou vzájemné vazby s jinými společenskými jevy nejen přirozené, nýbrž též velmi rozmanité a mnohotvárné. Souvislost zemědělské půdy se zemědělskou výrobou je na bíledni, stejně jako lesní půdy s lesnictvím, stavebních pozemků se stavební výstavbou, silnic s dopravou. Každé národohospodářské odvětví obhospodařuje „svou“ půdu a takto „resortně“ se vyvinula i legislativa, která si všimla převážně jen těchto bezprostředních vertikálních souvislostí. Nelze však popřít, že jsou i hlubší, lze říci *horizontální* souvislosti společenských vztahů týkajících se jednotného teritoria. Normotvorba si má všimnout právě těchto vztahů, které mají obecnější a určující charakter.

Příčinu nadměrné rozptýlenosti norem pozemkového práva do různých předpisů je třeba hledat v dosavadní neujasněnosti charakteru pozemkově-právního vztahu, tj. v té skutečnosti, že pozemkové vztahy nejsou dosud pojímány jednotně jako souhrn pozemkové správy, užívání a vlastnictví.

Hospodářský zákoník vykonal mnoho při sjednocování společenských vztahů při řízení národního hospodářství a úpravě dodavatelsko-odběratelských vztahů socialistických organizací. V oblasti pozemkověprávních vztahů k takovému sjednocení ještě nedošlo, naopak, nové kodexy pokračovaly v rozptýlení pozemkových norem. Výrazem toho je také skutečnost, že správa národního pozemkového fondu je upravena spolu se správou veškerého národního majetku v hospodářském zákoníku, kdežto osobní užívání pozemků je upraveno v občanském zákoníku, ačkoli státní půda v osobním užívání nepřestane být národním majetkem, který stát spravuje a ochraňuje.

Právě z tohoto hlediska je třeba si uvědomit souvislosti norem pozem-

kového práva s ústavou, s normami hospodářského a občanského zákoníka, jakož i předpisů zemědělskodružstevního práva a správního práva. Tyto souvislosti současně vyjadřují do značné míry též *vzájemný vztah a určité překrývání pozemkového práva s těmito právními odvětvími.*

Ústava Čs. socialistické republiky je východiskem i pro pozemkové právo. Obsahuje některá ustanovení, která podstatně ovlivňují úpravu pozemkových vztahů.

Ústava Československé socialistické republiky obsahuje základní ustanovení o vlastnických vztazích v naší společnosti. Pozemkové vlastnictví netvoří zvláštní druh ani formu vlastnictví a příslušná ustanovení ústavy (čl. 8 odst. 1) se plně vztahují též na ně. I když se ústava nezmiňuje o soukromém vlastnictví vzhledem k dalším perspektivám vývoje, neznamená to, že náš právní řád při současném stavu vývoje soukromé vlastnictví neuznává. Podle čl. 9 se však drobné soukromé hospodaření připouští jen v mezích socialistické hospodářské soustavy a jen pokud je založeno na osobní práci bez vykořisťování cizí pracovní síly. To je v souladu i s čl. 7, podle něhož ekonomickým základem ČSSR je socialistická hospodářská soustava, která vylučuje jakoukoli formu vykořisťování člověka člověkem. Ústava má zvláštní ustanovení (čl. 8 odst. 3) o společenském užívání půdy sdružené do jednotného zemědělského družstva, čímž je ústavou uznávána zvláštní problematika půdy. Důležité je též ustanovení čl. 8 odst. 2 o předmětech v státním socialistickém vlastnictví, čl. 15 odst. 2 o ochraně a zvelebování přírody, jelikož území je součástí a základem našeho přírodního bohatství, a čl. 12 o plánovitém řízení společnosti, jehož výrazem je též územní plánování.

Vyzvednout je třeba též čl. 11 odst. 1, podle něhož stát svěřuje státním hospodářským organizacím, jako samostatným právními osobám, části národního majetku (tj. též půdu) do správy.

K předpisům pozemkového práva řadíme předpisy, které v *převážné míře obsahují pozemkověprávní normy*, resp. jejichž vydání bylo diktováno řešením pozemkových vztahů. Do značné míry jsou výrazem změn v agrárním zřízení, nástrojem likvidace kapitalistického pozemkového vlastnictví, překonávání soukromého pozemkového vlastnictví a upevňování dělnicko-rolnického svazku.

a) Sem patří celá soustava *pozemkové reformy* a s ní souvisící jiné předpisy.²⁰⁾

²⁰⁾ Nařízení předsednictva SNR č. 4/1945 Sb. n. SNR, o neplatnosti některých majetkověprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, s příslušnými novelami v konečném znění nař. č. 1/1948 Sb. n. SNR; dekret presidenta republiky ze dne 21. června 1945 č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa; dekret presidenta republiky ze dne 20. července 1945 č. 28/1945 Sb. o osídlení

b) Sem patří i další předpisy provádějící zemědělský demokratický a národní program strany, pokud se týkají půdy.²¹⁾

c) Po únorovém vítězství se pozemková legislativa soustřeďuje zejména na provedení *socialistické přestavby vesnice*. Kromě zemědělskodružstevně právních předpisů vycházejí některé předpisy, které mají převládající pozemkověprávní charakter.²²⁾

d) Pozornost se záhy soustřeďuje na ochranu zemědělské půdy.²³⁾

e) Postupně se přizpůsobuje *evidence půdy* socialistickým potřebám.²⁴⁾

f) Začínají vycházet právní předpisy týkající se *účelové kategorizace půdy a územního plánování*.²⁵⁾

g) Postupuje tendence soustředit rozptýlené *vyvlastňovací normy*.²⁶⁾

Mnohé zde uvedené předpisy byly již zrušeny a některé byly nahrazeny jinými předpisy, zejména občanským zákoníkem z r. 1964.²⁷⁾ V těchto před-

zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci; zákon č. 142/1947 Sb. o revizi první pozemkové reformy a vl. nař. č. 1/1948 Sb. ve znění zák. č. 44/1948 Sb. a vl. nař. č. 90/1948 Sb., zákon ze dne 21. března 1948 č. 46 Sb. o nové pozemkové reformě (trvalé úpravě zemědělské a lesní půdy) a další předpisy, které se týkají pozemkové reformy.

²¹⁾ Např. zákon o pomoci rolníkům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu byl vydán dne 1. dubna 1947 pod č. 55/1947 Sb., zákon o rozdělení pozůstalostí se zemědělskými podniky a o zamezení drobení půdy dne 3. července 1947 pod č. 139/1947 Sb., zákon o provedení knihovního pořádku stran konfiskovaného nepřátelského majetku a o úpravě některých právních poměrů vztahujících se na přidělený majetek dne 8. května 1947 pod č. 90/1947 Sb., zák. č. 126/1946 Sb. o úpravě zemědělských pachtovních pozemků, zák. č. 207/1948 Sb. o ochraně zemědělských pachtýřů.

²²⁾ Např. zák. SNR č. 81/1948 Zb. SNR o pastvinářském majetku a později zák. SNR č. 2/1958 Zb. zák. SNR o úpravě poměrů o obhospodařování společně užívaných lesů urbanistů, komposesorátů a podobných útvarů, vl. nař. č. 50/1955 Sb. o některých opatřeních k zajištění zemědělské výroby, vl. nař. č. 47/1955 Sb. o hospodářsko-technických úpravách pozemků (vyhl. č. 27/1958 Ú. 1.).

²³⁾ Vládní nař. č. 55/1951 Sb. o rozšíření plochy orné půdy a zajištění půdy pro zemědělskou výrobu, zák. č. 65/1951 Sb. o převodech nemovitostí a pronájmu zemědělské a lesní půdy, zák. č. 48/1959 Sb. o ochraně zemědělského půdního fondu a vyhl. č. 7/1960 Sb., různé předpisy o melioraci pozemků, vyhl. č. 47/1961 Sb. o komplexním průzkumu půdy, vyhl. č. 40/1963 Sb. o náhradě škod způsobených exhalacemi.

²⁴⁾ Po zrušení obligatorního zápisu převodu půdy v pozemkové knize od r. 1950 jsou to předpisy o jednotné evidenci půdy a konečně zák. č. 22/1964 Sb. o evidenci nemovitostí.

²⁵⁾ Vyhl. č. 154/1957 Ú. 1., o označení druhů pozemků pro účely JEP a pro účely dodávkové povinnosti a nákupu zemědělských výrobků, nahrazená vyhl. č. 23/1964 Sb. o evidenci nemovitostí; zák. č. 84/1958 Sb. (nahrazující normy zák. č. 280/1949 Sb. o územním plánování a výstavbě obcí a vl. nař. č. 51/1950 Sb. o územním plánování obcí a vl. nař. č. 93/1950 o výstavbě obcí); směrnice č. 57 a 58/1962 Sb. sm. o výstavbě venkovských socialistických sídlišť.

²⁶⁾ Zák. č. 87/1958 Sb. o stavebním řádu (vyhl. č. 144/1959 Sb.), vl. nař. č. 42/1961 Sb. o vyvlastnění k účelům obrany, směrnice č. 33/1965 Sb. sm. o vytváření rezerv stavebních pozemků za účelem výstavby rodinných domků.

²⁷⁾ Např. zák. č. 126/1946 Sb., 139/1947 Sb., 207/1948 Sb. Zrušen byl i zák. č. 65/1951 Sb. o převodech nemovitostí a pronájmech zemědělské a lesní půdy a postup při spo-

pisech převládají normy a instituce pozemkového práva, i když jsou zde i jiné normy, které do tohoto právního odvětví řadit nelze.

Cetné pozemkověprávní normy nacházíme v předpisech, které jako celek podle převládající kvantity upravovaných společenských vztahů patří do jiného právního odvětví. To však neznámá, že všechny normy v takovém předpise obsažené náležejí do právního odvětví, kam předpis jako celek patří.

Je to zejména

a) *Občanský zákoník* č. 40/1964 Sb., zejména jeho ustanovení o osobním užívání pozemků (§§ 198 a d.), o soukromém vlastnictví k půdě §§ 489 a d., § 221 o neoprávněné stavbě, § 131 o vyvlastnění, §§ 397 a 398 o přenechání nemovitostí k dočasnému užívání.

Z koncepce jednotného půdního fondu socialistického státu, který se postupně mění v jednotný státní půdní fond (tj. v půdu v státním socialistickém vlastnictví), z něhož pak budou odvozeny ne jako dosud jen některé, nýbrž veškeré užívací vztahy, a to nejen společenské, ale i takové, které slouží k uspokojování opodstatněných individuálních potřeb občana, vyplývá, že též osobní užívací vztahy k pozemkům tvoří instituci pozemkového práva. Tomu je tak přesto, že občanský zákoník upravuje institut osobního užívání pozemku, který je zajisté souhrnem společenských vztahů vznikajících v oblasti uspokojování hmotných a kulturních potřeb občanů, které občanský zákoník deklaruje za vztahy občanskoprávní. Není-li tato instituce výlučnou institucí pozemkového práva, pak je přinejmenším společnou institucí obou odvětví. Přitom nelze nevidět, že jádrem občanského práva je rozdělování výrobků (popřípadě jiných hodnot) na podkladech zboží a peněžních vztahů, nikoli však *nerozmnožitelného teritoria státu* jako součásti přírody, u něhož vývoj probíhá směrem k omezování zboží prvků. Jde tedy o instituci, která je v občanském zákoníku cizím prvkem.

Důležitým úkolem našeho pozemkového práva je překonání soukromého pozemkového vlastnictví různými právními instituty, zejména socialistickými pozemkovými užívacími vztahy, ale též vznikem společenského socialistického vlastnictví k veškerému území státu.

Z toho vyplývá, že společenské vztahy k *půdě v soukromém vlastnictví* a právní instrumenty sloužící k jeho překonávání spadají do sféry pozemkového práva, a to přesto, že o nich má několik ustanovení občanský zákoník, hospodářský zákoník, resp. též zákon o jednotných zemědělských družstvech.²⁸⁾

lečenské kontrole převodů nemovitostí upravuje dnes zák. č. 95/1963 Sb. o státním notářství a o řízení před státním notářstvím jako součást též ostatní činnosti notářství.

²⁸⁾ Podle Z. Kratochvíla do odvětví socialistického občanského práva nepatří právní vztahy, které vyvěrají ze soukromého vlastnictví (Právník 1/1962, str. 41).

b) *Hospodářský zákoník č. 109/1964 Sb. a vyhl. č. 94/1965 Sb. o správě národního majetku.*

Hospodářský zákoník pojímá správu půdního fondu, který je ve vlastnictví státu, stejně jako správu ostatního národního majetku. Pro legislativu bylo rozhodujícím kritériem druh a forma vlastnictví, totiž státní socialistické vlastnictví. Nerozhodovaly zvláštnosti společenských vztahů k půdě.

Problém je v tom, že státní socialistické vlastnictví je jedním z hlavních institutů hospodářského práva, přičemž však státní socialistické *pozemkové* vlastnictví je jedním z hlavních institutů *pozemkového* práva.

V sovětské právní vědě není nejmenších pochybností o tom, že právní instituty, které se týkají půdy v státním socialistickém vlastnictví, jsou instituty *pozemkového práva*, a to přesto, že též nové „Základy občanského zákonodárství SSSR a svazových republik“ obsahují některá ustanovení o půdě, např. že se půda dává socialistickým organizacím jen do užívání.

Hospodářský zákoník obsahuje základní ustanovení o správě národního majetku. Správa národního majetku je institucí hospodářského zákoníku a zajisté též hospodářského práva, obdobně jako je institucí sovětského občanského práva. Jelikož a pokud je půda národním majetkem, obecná ustanovení o její správě jsou dnes společná se správou ostatního národního majetku, ačkoli by ekonomická podstata přivlastňování půdy vyžadovala odlišný odraz v právní nadstavbě. Tato ustanovení hospodářského zákoníku, pokud se dají aplikovat též na půdu, jsou proto společnými ustanoveními obou odvětví.

Budiž poznamenáno, že zvláštnosti půdy si vynutily, že některá ustanovení i vyhl. č. 94/1965 Sb. mají specifický charakter a vztahují se *jen na půdu*.

c) *Zákon o jednotých zemědělských družstvech a vzorové stanovy JZD, které podrobněji upravují instituci práva družstevního užívání pozemků ve smyslu čl. 8 ústavy, proces združstevňování půdy a právo záhumního užívání.*

Pokud tyto normy upravují vzájemné vztahy družstva a družstevníka, máme co činit se společnou institucí obou právních odvětví.

d) *Různé předpisy správního práva, upravující specifické společenské vztahy určitého hospodářského odvětví, které upravují zároveň s hospodářskou činností organizací též některé pozemkové vztahy. Pro pozemkové právo jsou důležité právě tyto normy, týkající se určitého způsobu užívání obhospodařované půdy, jejího získávání vyvlastněním, vstupu na pozemky a jejich užívání občany a pracovníky jiných organizací, chráněných území a ochranných pásem atp. Jsou to zejména zák. č. 11/1955 Sb. (ve znění zák. č. 12/1959 Sb.) o vodním hospodářství, zák. č. 41/1957 Sb. o využití nerost-*

ného bohatství (horní zákon), zák. č. 61/1956 Sb. o těžbě rašeliny, zák. č. 166/1960 Sb. o lesích a lesním hospodářství (lesní zákon), zák. č. 135/1961 Sb. o pozemních komunikacích (silniční zákon), zákon č. 47/1956 Sb. o civilním letectví (letecký zákon), zák. č. 110/1964 Sb. o telekomunikacích, zák. č. 79/1957 Sb. o výrobě, rozvodu a spotřebě elektřiny (elektrizační zákon), zák. č. 67/1960 Sb. o výrobě, rozvodu a využití topných plynů (plynárenský zákon), vl. nař. č. 29/1959 Sb. o oprávnění k cizím nemovitostem při stavbách a provozu podzemních potrubí pro pohonné látky a ropu, zák. č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách, zák. č. 71/1952 Sb. o tělesné výchově, zák. č. 51/1964 Sb. o drahách.

Závěrem k tomuto rozboru pozemkových norem je třeba uvést, že komplexnímu pojetí pozemkových vztahů na celém území státu v socialistické společnosti odpovídá též požadavek, aby *základní pozemkové vztahy byly po stránce právní upraveny v jednotném a systematicky zpracovaném právním předpisu, v pozemkovém zákoníku neboli v zákoně o půdě*. Tento požadavek však nijak nevylučuje — nýbrž při mnohostrannosti pozemkových vztahů je to přímo žádoucí — aby na takový zákon navazovaly další podrobnější předpisy týkající se jednotlivých kategorií půdy a různých dalších pozemkových institutů.

Zu den theoretischen Grundfragen des tschechoslowakischen Bodenrechts

R É S U M É

Zunächst beschäftigt sich der Autor mit den Besonderheiten und mit der gesellschaftlichen Bedeutung des Bodens und der Bodenverhältnisse.

Die Wissenschaft des Bodenrechts muß dem Begriff des Bodenverhältnisses und Bodenrechtsverhältnisses besondere Aufmerksamkeit widmen. Das Bodenverhältnis ist ein spezielles ökonomisches Verhältnis, das sich aber vom Charakter der Gesamtheit der ökonomischen Verhältnisse, die für die gegebene gesellschaftliche Formation typisch ist, nicht unterscheidet. Die Besonderheit der Bodenverhältnisse wird aber nicht, wie es früher irrtümlich angenommen wurde, durch die Nationalisierung des Bodens, sondern durch die Besonderheiten des Bodens selbst hervorgerufen.

Die Differenzierung der *Bodenverhältnisse* von anderen gesellschaftlichen Verhältnissen ist schwierig, da es auch solche den Boden betreffende ökonomische Verhältnisse gibt, die man nicht als spezifische Bodenverhältnisse bezeichnen kann (z. B. Verhältnisse, die bei der produktiven Tätigkeit der Menschen, die sich auf dem Boden vollzieht, entstehen), resp. auch derartige, die die Nutzung des Bodens zur nichtökonomischen Tätigkeit sichern (z. B. für Erholungszwecke). Die Bodenverhältnisse kann man dabei von der organisatorischen Tätigkeit der staatlichen Organe nicht loslösen.

Die Bodenverhältnisse sind demnach ökonomische und andere gesellschaftlichen Verhältnisse zum Boden bei seiner Aneignung, Verteilung und Wiederverteilung, als auch bei der Reproduktion seiner nutzbaren Eigenschaften. Es sind dies Verhältnisse der Nutzung und Eigentums des Bodens als auch der Bodenverwaltung in ihrer organischen Einheit. Bodenverhältnisse entstehen zwischen den staatlichen Organen, zwischen ihnen und den Nutzern und Eigentümern des Bodens, zwischen

социалистических Organisationen und Einzelpersonen als Bodennutzern, zwischen sozialistischen Organisationen und Einzelpersonen als auch gegenseitig zwischen ihnen als Nutzern und Eigentümer des Bodens.

Besonders dort, wo es zur Anerkennung des Bodenrechts als selbstständigen Rechtszweigs aus verschiedenen Gründen erst verspätet kommt, betrachten die Wissenschaften anderer Rechtszweige (des Bürgerrechts, Verwaltungsrechts und Wirtschaftsrechts) die Bodenverhältnisse, gewiss nach anderen Gesichtspunkten, als gesellschaftliche Verhältnisse, die durch Normen ihres Rechtszweigs geregelt sind. Das Ergebnis dieser Tatsache ist jedoch die Splitterung der Bodenlegislative. Es erschwert auch eine tiefergehende Erkennung der Gesetzmäßigkeit der relativ selbstständigen Entwicklung und Bewegung der Bodenverhältnisse, was beträchtliche gesellschaftliche Schäden verursachen kann.

Das *Bodenrecht* regelt die wichtigsten Bodenverhältnisse, schützt dabei den Boden als Bedingung und Voraussetzung der gesellschaftlichen Tätigkeit der Nutzer als auch das gesellschaftliche Interesse an einer optimalen und harmonisch gestalteten Exploitation des Territoriums, sichert und schützt die berechtigten Interessen der Nutzer und Eigentümer. Seine gesellschaftliche Funktion ist die Förderung der sozialistischen Produktionsverhältnisse, die Sicherung der rationellen Nutzung des gesamten Territoriums als komplexer Einheit und die Kräftigung des Arbeiter und Bauernbündnisses.

Die Nationalisierung des Bodens ist nicht die Voraussetzung der Entstehung des Bodenrechts als selbstständigen Rechtszweigs. Es entsteht unter Voraussetzung einer entsprechenden Bodenlegislative und schon überwiegenden Bodennutzungsinstitute, die den Boden als Gegenstand der Bewirtschaftung vergesellschaften. Diese beseitigen allmählich die an dem Boden aus der Zeit des Kapitalismus haftenden Warenverhältnisse und transformieren allmählich auch den Inhalt des Privateigentums am Boden.

Die *Normen* des tschechoslovakischen Bodenrechts sind zerstreut nicht nur in den Vorschriften des Bodenrechts (z. B. im Gesetz zum Schutze des landwirtschaftlichen Bodens), sondern auch in Vorschriften, die als Vorschriften anderer Rechtszweige betrachtet werden, z. B. des Bürgerrechts und Verwaltungsrechts.

Der Ansicht, daß die Bodenverhältnisse einheitliche und komplexe Erscheinungen sind, entspricht auch die Forderung, dass die grundlegenden Bodenverhältnisse in einer einheitlichen und systematisch gebauten Vorschrift geregelt sein sollen.

Das *System* des Bodenrechts als wissenschaftlicher Disziplin besteht der Autors Meinung nach aus dem *allgemeinen Teil* (die Bedeutung des Bodens, die Frage der Nationalisierung des Bodens, Boden- und Bodenrechtsverhältnisse, der Begriff des Bodenrechts und sein System, die Normen des Bodenrechts, die Entwicklung des Bodenrechts) und aus dem *besonderen Teil*, der sich aus fünf weiter gegliederten Hauptteilen zusammensetzt (die Kategorisierung des Bodens und seine Zweckbestimmung, das Bodeneigentum, die Bodennutzung, das Rechtsregime und Schutz der einzelnen Kategorien des Bodens, die Bodenevidenz).

К основным теоретическим вопросам чехословацкого земельного права

РЕЗЮМЕ

Автор рассматривает, прежде всего, особенности и общественное значение земли и земельных отношений.

Наука земельного права должна уделять особое внимание понятию земельных отношений и земельных правоотношений, как специфических экономических отношений, которые, однако качественно не отличаются от характера совокупностей экономических отношений, типичных для данной общественно-экономической формации. Причем, особенность земельных

отношений не обусловлена национализацией земли, а особенностями, свойственными самой земле.

Дифференциация земельных отношений от других общественных отношений является сложной потому, что существуют и такие экономические отношения к земле, которые нельзя считать специфическими (например, производственная деятельность, связанная с землей), и что имеют место такие отношения, которые обеспечивают использование земли для деятельности неэкономического характера (например, для отдыха). При этом земельные отношения нельзя отделять от организующей деятельности государственных органов.

Земельные отношения — это экономические и другие общественные отношения к земле, которые касаются земли в качестве составной части жизненной среды и как условия и предпосылки труда и другой общественной, в частности хозяйственной, деятельности, при ее присвоении, распределении и движении, а также при воспроизводстве ее потребительских свойств. Это — отношения собственности на землю, отношения по ее пользованию а также управлению в их органическом единстве; это — отношения, которые возникают между государственными органами, между государственными органами и собственниками земли или землепользователями, отношения между социалистическими организациями, являющимися землепользователями, а также отношения между гражданами как собственниками земли или землепользователями.

Там, где признание земельного права в качестве самостоятельной отрасли права происходит по тем или иным причинам поздно, другие отрасли юридической науки (гражданского, административного и хозяйственного права согласно другим критериям) считают эти отношения общественными отношениями, регулируемые нормами данной отрасли права. Последствием этого является разобщенность земельного законодательства и его противоречивость. Это обстоятельство затрудняет также более глубокое познание закономерностей относительно самостоятельного развития земельных отношений, вследствие чего может произойти большой общественный ущерб.

Земельное право своими нормами регулирует наиболее важные земельные отношения, охраняет землю, как условие и предпосылку общественной деятельности землепользователя, защищает интересы всего общества для гармонического использования земли как составной части жизненной среды и обеспечивает законные интересы землепользователей и собственников земли.

Земельное право в качестве самостоятельной отрасли права возникает только в социалистическом обществе.

Его общественное назначение заключается в укреплении союза рабочих и крестьян, в обеспечении развития социалистических общественных отношений и наиболее рационального использования земельного фонда в качестве комплексного целого.

Национализация земли не является условием возникновения земельного права как самостоятельной отрасли права. Оно возникает тогда, когда существует специальное земельное законодательство и когда преобладают социалистические институты землепользования, которые обобществляют землю как предмет хозяйствования и освобождают ее от общественных отношений, превративших ее в период капитализма в товар, и которые постепенно изменяют содержание частной собственности на землю.

Нормы чехословацкого земельного права находятся не только в предписаниях земельного права, но также в предписаниях, которые считаются нормами других отраслей права, в частности, права гражданского, административного и хозяйственного. Комплексному и единому пониманию земельных отношений соответствует требование, чтобы основные земельные отношения регулировались единым и систематически обработанным правовым актом, законом о земле.

Система чехословацкого земельного права как научной дисциплины по мнению автора состоит из общей части (значение земли, вопрос о национализации земли, земельное отношение и земельное правоотношение, понятие земельного права и его система, нормы земельного права, развитие земельного права) и из особенной части, имеющей пять основных глав (разделение земельного фонда на категории, согласно их назначению, собственность на землю, пользование землей, правовой режим и охрана отдельных категорий земельного фонда и учет земельного фонда).